

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯУ ДІТЕЙ З
ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
денної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Христина ЗАЯЦЬ

Науковий керівник:
Оксана КОНСТАНТИНІВ,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри логопедії і спеціальних методик

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічнихоснов корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ БАЗОВИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З ТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	6
1.1. Мовлення. Основні види мовленнєвої діяльності.....	6
1.2. Особливості розвитку базових навичок спілкування в онтогенезі.....	17
1.3. Особливості розвитку базових навичок спілкування у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.....	35
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	41
2.1. Методика дослідження стану сформованості базових навичок спілкування.....	41
2.2. Аналіз результатів дослідження рівнів сформованості мовлення дітей.....	48
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ НАВИЧОК ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	56
3.1. Мета, завдання, принципи та умови реалізації формувального етапу дослідження.....	56
3.2. Корекційно-розвиткова робота з формування базових навичок спілкування в умовах реабілітаційного центру.....	59
3.3. Результати організації корекційно-розвиткової роботи з немовленнєвими дітьми.....	65
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

На сьогодні стрімко зростає кількість дітей, які не розмовляють. Це діти з порушенням всіх компонентів мовленнєвої системи, це дошкільники із загальним недорозвиненням мовлення різного рівня та генезу або дошкільники із затримкою мовленнєвого розвитку.

Порушення мовлення таких дітей проявляється у вигляді обмеження словникового запасу, недостатнього розуміння значень слів, оральної апраксії, порушень моторної сфери, труднощів актуалізації слів, особливостей фонематичних процесів, грубого порушення складової структури, недорозвинення граматичної будови мовлення. У таких дітей недорозвинення мовленнєвої діяльності проявляється у відсутності мовлення як такого, або у вигляді тотального обмеження засобів мовленнєвого спілкування. Складний симптомокомплекс мовленнєвих і немовленнєвих розладів чинить негативний вплив не тільки на комунікацію, але й на розвиток пізнавальної діяльності особистості.

Такі діти потребують вчасної комплексної та тривалої реабілітації з боку висококваліфікованих фахівців (логопедів, неврологів, психіатрів, ортодонтів, отоларінгологів, педіатрів). У системі реабілітації логопедична корекція займає провідне місце, оскільки є активною терапією [6].

Проблемою навчання і виховання дітей з структурно-семантичними розладами займалися О. А. Токарева, М. Є. Хватцев, А. К. Маркова, В. І. Балаева, Б. М. Гріншпун, Р. Є. Левіна, В. К. Орфінська, С. Ю. Штіль, Ю. В. Рібцун, В. В. Тищенко, О. М. Ткач та інші.

Комплексна системна робота з дітьми, які не розмовляють, спрямована на створення базових механізмів мовленнєвої діяльності, формування мовлення як засобу комунікації і розвитку психічної діяльності в цілому.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та дослідити проблему розвитку базових навичок мовлення в дітей, які не розмовляють, розробити

систему організації корекційно-розвиткової роботи щодо запуску та активізації мовлення дітей.

Реалізації поставленої мети можна досягти шляхом **вирішення наступних завдань:**

1) проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми дослідження;
2) вивчити рівень розуміння семантичного та емоційного змісту мовленнєвого висловлювання дорослих з використанням жестів та міміки, рівень сформованості фонематичного слуху, готовності дитини до спілкування та до вдосконалення мовної системи;

3) створити та експериментально апробувати методику запуску та активізації мовлення дітей, які не розмовляють в умовах індивідуальної корекційної роботи та визначити ефективність даної методики.

Об'єкт дослідження: мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення

Предмет дослідження: розвиток базових компонентів мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Представлена система використання предметної діяльності дозволяє урізноманітнити та поліпшити процес запуску мовлення та формування базових навичок спілкування.

Методи дослідження. 1. Теоретичні – вивчення та аналіз науково-методичної літератури щодо проблеми дослідження. 2. Емпіричні – спостереження, бесіда, анкетування, констатувальний, формувальний і контрольний етапи дослідження. 3. Статистичні – кількісний та якісний аналіз даних констатувального і контрольного етапів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження та запропоновані прийоми можуть бути використані в організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення I рівня, із затримкою мовленнєвого розвитку для

запуску мовлення, формування базових навичок спілкування та активізації мовлення.

Основний зміст дипломної роботи висвітлений у публікаціях: 1) «Особливості невербальної та вербальної комунікації у дітей з тяжкими порушеннями мовлення».....

2) «Корекційна робота з дітьми, які не розмовляють» наукового збірника «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали ІХ Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (2022 рік, м. Суми)»;

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 8 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 77 сторінок, з них 66 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми можемо зробити наступні висновки.

1. Нами проведений аналіз науково-методичної літератури з проблеми корекційно-розвиткової роботи з немовленнєвими дітьми. Нами з'ясовані поняття мова та мовлення. Мова – це універсальний засіб навчання і виховання людини; першооснова нагромадження культурних цінностей; один із компонентів духовної культури суспільства; засіб координації усіх виробничих процесів. Мовлення – це спосіб існування і вияву мови, мовний процес у багатьох його видах і форма; прояв процесу формування думки; прояв одиниць мови усіх рівнів і правил їх поєднання; засіб конкретизації мовленнєвого спілкування. Мовленнєва діяльність має три етапи: мотив; внутрішнє програмування; реалізація мовлення в звуковій чи формі. Вивчення розвитку мовлення дітей в онтогенезі дає підстави говорити, даний розвиток відбувається за етапами: однослівне речення, речення із слівкоренів, перші форм слів або перші випадки словозміни, засвоєння флексійної системи мови, засвоєння службових частин мовлення – прийменників, засвоєння морфологічної системи. До 4 років у дітей формується фонематичний слух; удосконалюються навички слухового контролю за власною вимовою; до 6 років словник досягає 3000-4000 слів; це період є періодом активного словотворення; у більшості дітей ще спостерігається неправильна звуковимова; діти користуються простим поширеним реченням, починають вживати складносурядні і складнопідрядні речення; можуть переказати знайому казку, охоче декламують вірші; протягом зазначеного періоду поступово формується контекстне мовлення. Групу немовленнєвих дітей складають діти із загальним недорозвиненням мовлення I рівня та алалією, із затримкою мовленнєвого розвитку. Найбільш виразним показником є відставання експресивного мовлення (всіх складових) при відносно благополучному розумінні зверненого мовлення.

2. Дослідження ми здійснювали на базі реабілітаційного центру У дослідженні взяли участь 24 дитини, які відвідували корекційно-розвиткові заняття в центрі; вік дітей – 3,5-4 роки. З метою визначення рівня мовленнєвого розвитку дітей нами проведено бесіду з батьками, вивчення медичної та / або педагогічної документації, обстеження дитини. Методичною основою обстеження дитини, яка не розмовляє, стала схема, що запропонована О. В. Кіріловою. Обстеження спрямовано на вивчення розуміння мовлення, слухової уваги, фонематичного слуху, вивчення немовленнєвих функцій, вивчення невербальних компонентів комунікації. Діти виявили середній рівень розвитку розуміння мовлення, слухової уваги, фонематичного слуху, середній рівень сформованості немовленнєвих функцій та невербальних компонентів комунікації, 1 дитина досягла достатнього рівня сформованості невербальних компонентів комунікації. Активне мовлення дітей характеризується майже повною відсутністю словесних засобів спілкування.

3. Нами розроблено методику запуску та активізації мовлення дітей, які не розмовляють, основою якої є предметна діяльність дітей, тому як ситуація предметної діяльності разом з дорослим створює умови для появи слова. Завданнями методики стали: формування мотивації до мовлення; удосконалення здатності до наслідування дій дорослого, однолітків, у тому числі мовленнєвого наслідування формування навичок звуконаслідування; розвиток і корекція психофізіологічної основи мовленнєвої діяльності; удосконалення імпресивного мовлення; збагачення словника та його активізація, що забезпечує мінімальне вербальне спілкування; формування уявлень про просторові відношення предметів та їх вербалізація за допомогою простих словесних конструкцій з прийменниками; формування фразового мовлення; розвиток емоційного спілкування з дорослим.

Робота з формування активного мовлення дітей, які не розмовляють передбачає дотримання принципів, які визначають діяльність логопеда у процесі корекції порушень мовлення: принципи системного підходу, наочності, послідовності, заміщення, врахування провідного виду діяльності,

доступності, індивідуального підходу, забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей. Під час корекційної роботи ми спиралися на збережені функції дитини. На початкових етапах корекційних занять ми здійснювали роботу з врівноваження процесів гальмування та збудження, упорядковували активність дітей; зі стимуляції елементарної наслідувальної діяльності; навчали дітей виконувати інструкції. Постійно проводили праці на розвиток дрібної моторики, навчали дітей ритмічним видам діяльності. Нами було поповнено предметно-розвивальне середовище різноманітним матеріалом та обладнанням.

На заняттях з метою мотивації мовлення, спонукання до висловлювання, активізації мовлення нами використовувалися наступні прийоми: запитання дорослого до дитини; домовляння; провокація; створення навмисних випадкових ситуацій, які викликають у дитини словесної реакції. Нами була спланована якісна робота з батьками. Після реалізації розробленої нами методики ми провели повторне обстеження дітей та з'ясували рівень розвитку розуміння мовлення, слухової уваги та сприймання, фонематичного слуху, сформованості немовленнєвих процесів та невербальних компонентів комунікації. Аналіз результатів доводить, що діти досягли високого та достатнього рівня зазначених компонентів. В активному мовленні дітей діти користуються словами, що позначають іграшки, частини тіла, предмети побуту, тварин, деякі овочі та фрукти, словами, що позначають дії, ознаки предметів, кількість, прийменниками. У дітей з'явилися спроби правильного використання однини та множини іменників, іменників однини в родовому відмінку. Діти відповідають на запитання дорослого, при цьому можуть скласти просту фразу з двох слів. Діти з допомогою дорослого складають речення з двох слів за сюжетною картинкою. На контрольному етапі дослідження проведені бесіди з батьками та проведено анкетування батьків дітей та вихователів закладів дошкільної освіти. Аналіз анкет та бесід дає підстави говорити про позитивні результати корекційно-розвиткової роботи і використання предметної діяльності. Вищезазначене дає підстави

стверджувати, що запропонована система організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які не розмовляють, із використанням предметної діяльності в умовах науково-практичного центру кафедри логопедії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка є ефективною та може використовуватися у роботі з немовленнєвими дітьми

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. Ігрова діяльність / Л. Артемова // Дошкільне виховання. – 1988. – № 10. – с. 11.
2. Артемова Л.В. Театр і гра / Л.В. Артемова. – К., 2002. – 148 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі / М–во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
4. Бадалян Л. О. Невропатологія [Електронний ресурс] / Л. О. Бадалян // Академія. – 2000. – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.booksmed.com/nevrologiya/590-nevropatologiya-badalyan-uchebnik.html>.
5. Бадалян Л. О. Руководство по неврологии раннего детского возраста / Л. О. Бадалян, Л. Т. Журба, Н. М. Всеволожская. – Київ: Здоров'я, 2000. – 532 с.
6. Белкіна О. М. Алгоритм навчання немовленневої дитини раннього віку / О. М. Белкіна // Таврійський вісник освіти. – 2017. – № 2 (58).
7. Близнюк В. Ю. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO» / В. Ю. Близнюк, О. П. Борук, В.Л. Гонгало та інші, кер. проекту Рома О.Ю. // The LEGO Foundation, Київ, 2016. – 140 с.
8. Богуш А.М. Запрошуємо до розмови: Посіб. для роботи з дошкільниками / А. М. Богуш, Г. І. Григоренко – К.: Освіта, 1997. – 152с.
9. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: Навчальний посібник / за ред.. А. М. Богуш, Н. П Орланова – К.: Вища школа, 1992. – 414 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія / А. М. Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 376 с.
11. Богуш А. М. Мовленнєво-ігровий супровід діяльності дітей дошкільного віку / А. М. Богуш. Електронний ресурс. Режим доступу:

<http://visnyk.com.ua/stattya/2231-movlennevo-igrovij-suprovid-dijalnosti-ditejdoshkilnogo-viku.html>

12. Волкова Л. С. Логопедия. 3-е изд. / Л. С. Волкова, С. Н. Шаховская. – Москва: Владос, 1999. – 491 с.
13. Волков Б. С. Психология спілкування в дитячому віці / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – Спб: Питер, 2008. – 272 с. – (3).
14. Волкова Л. С. Логопедия: Учеб.пособие для студентов пед. Ин-тов по спец. «Дефектология» / Л. С. Волкова. – Москва: Просвещение, 1989. – 528 с.
15. Гайван Т. Я. Логопедична робота з дітьми (Комплекс матеріалів для логопедичних занять) / Т.Я. Гайван. – Х.: Веста, 2008. – 184 с.
16. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Методичний посібник / Н. Гавриш та О. Безсонова. – Київ: Слово, 2015.
17. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи / А. Н. Гвоздев. – Спб: Детство–Пресс, 2007. – 471 с.
18. Громова О. Е. Методика формирования начального детского лексикона / О. Е. Громова. – Москва: ТЦ Сфера, 2003. – 176 с.
19. Дидактичний матеріал для логопедичних занять із дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку / Упоряд. Л. Д. Плюцова. – 2-е видання. – Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 144 с.
20. Дичок Т., Глеваська С. Розвиток комунікативної сфери дітей із загальним недорозвитком мовлення за допомогою пісочної анімації / Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія – Вип. 8 // Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2017.
21. Дьоміна І. Й. Дидактичний та ігровий матеріал в логопедичній роботі / Дьоміна І. Й., Жильцова О. Л., Винокур А. С. – К.: Радянська школа, 1962. – 334 с.
22. Сфімкіна Р. П. Дитяча психологія [Електронний ресурс] / Р. П. Сфімкіна. – 1995. – Режим доступу до ресурсу: <http://medbib.in.ua/detskaya-psihologiya783.html>

23. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Н. И. Жинкин. – Москва: издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1958. – 312 с.
24. Жинкин Н.И. Язык – речь – творчество: Исследования по семиотике, психолінгвістическїм, поезїї: Избр. тр. – М.: Лабиринт, 1998. – 366 с.
25. Жукова Н. С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филичева. – Екатеринбург: АРД ЛТД, 1998. – 320 с. – (учимся играя).
26. Зимняя И. А. Педагогическая психология [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя // Феникс. – 1997. – Режим доступа до ресурсу: http://pedlib.ru/Books/2/0309/2_0309-216.shtml.
27. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. Київ: Генеза. 88 с.
28. Использование предметно-практической деятельности в обогащении лексики дошкольников с общим недоразвитием речи // Детство: социальные опасности и тревоги. Материалы международной конференции «Ребенок в современном мире». – Санкт-Петербург. – 2006.
29. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. О. Калмикова – К.: НМЦВО, 2003. – 320 с.
30. Карасьова К. В. Світ дитячої гри / Карасьова К. В. – Київ : Шк. Світ, 2010. – 128 с.
31. Карпова С. Н. Осознание словесного состава речи дошкольниками / С. Н. Карпова. – Москва: Издательство Московского университета, 1967. – 324 с., Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 104 с.
32. Кириллова Е. В. Логопедическая работа с безречевыми детьми : учебно-методическое пособие / Е. В. Кириллова. – Москва : Сфера, 2011. – 64 с.

33. Ланських О. Б. Поняття «мови» у сучасному філософськопедагогічному дискурсі / О. Б. Ланських. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/Toshiba/Desktop/Nora_2015_126_16.pdf
34. Левина Р. Е. Опыт изучения неговорящих детей [Электронный ресурс] / Р. Е. Левина // Издательство министерства просвещения РСФСР.. – 1951. – Режим доступу до ресурсу: <https://docplayer.ru/25803908-Opyt-izucheniya-negovoryashchih-detey-alalikov-r-e-levina.html>.
35. Леонтьев А. А. Психофизиологические механизмы речи / А. А. Леонтьев // Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / [под ред. Б. А. Серебrenникова]. – М. : «Наука», 1970. – 597 с.
36. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – Москва: Педагогика, 1986. – 136 с.
37. Литвинова О. Е. Речевое развитие детей раннего возраста. Словарь. Звуковая культура речи. Грамматический строй речи. Связная речь. Конспекты занятий. / О. Е. Литвинова. – СПб.: Детство–Пресс, 2016. – 128 с.
38. Лусс Т. В. Формирование навыков конструктивно-игровой деятельности у детей с помощью LEGO Пособие для педагогов-дефектологов. / Т. В. Лусс. – М.: Владос, 2003. – 449с.
39. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку : дис. доктора пед. наук : 13.00.02 / Н. І. Луцан. – Одеса, 2005. – 425 с
40. Логопедическая работа с безречевыми детьми : учебно-методическое пособие / Е. В. Кириллова. - Москва : Сфера, 2011. - 64 с.
41. Лурия А. Р. Речь и мышление / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – С. 22 с.
42. Лурія А. Р. Основы нейропсихологии [Электронный ресурс] / А. Р. Лурія // Academia. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.booksmед.com/psixiatriya-psixologiya/1113-osnovy-nejropsixologii-luriya-uchebnoe-posobie.html>.
43. Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку / Н.І. Луцан. – Одеса: ПНЦ АПН України – СВД М.П.Черкасов, 2005. – 319 с. 64 44.

- Манько Н.В. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей раннього віку / Н. В. Манько. // Дефектологія. – № 4. – 2006. – С. 41–44.
45. Маркова А. К. Особливості складової структури слова в дітей, що страждають на алалію: Школа для дітей з тяжкими порушеннями мовлення / за ред. Р. Є. Левіної. – М., 1961. Початкова школа. – 1990. – № 1.
46. Мовні ігри та вправи зі словом / Упоряд. В.Л. Сухар. – Х.: Веста, 2008. – 176 с.
47. Молодушкіна І.В. Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників / І.В. Молодушкіна; упоряд. Харків.: Основа, 2010. – 207с.
48. Никитенко А. В., Фролова Е. А. Приёмы активизации речевой деятельности у неговорящих детей // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2015 г.). – Пермь: Меркурий, 2015. – С. 218-222. – Режим доступа до ресурсу: URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/149/7603/>.
49. Піроженко Т. О. Комуникативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Піроженко Т. О. – Тернопіль : Мандрівець. – 2010.
50. Ресурси освітніх технологій LEGO® // Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу:: <https://education.lego.com/en-gb/preschool/intro>. – Актуальні питання освіти і науки. – 2017.
51. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетикофонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Український логопедичний вісник : зб. наук. пр. – Вип. 1. – 2010. – С. 72–81
52. Рібцун Ю. В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії : зб. Наук. Пр. – К. : Актуальна освіта, 2004. – Вип. 1. – С. 150-165.
53. Розвивальні ігри з водою та піском // Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова – Х. : Вид. група «Основа», 2010.

54. Сигеда П.І. Розмежування понять «мова» і «мовлення» у мовознавстві
Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Випуск XXIII
55. Смирнова Л. М. Развитие речи у детей 2-3 лет. Пособие для воспитателей и родителей [Електронний ресурс] / Л. М. Смирнова. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://pedlib.ru/Books/6/0106/6_0106-1.shtml.
56. Стребелева Е. А. Специальная дошкольная педагогика: Учебное пособие / Е. А. Стребелева, А. Л. Венгер, Е. А. Екжанова. – Москва: Издательский центр «Академия», 2002. – 341 с.
57. Соботович Е. Ф. Психолінгвістическа структура речевої діяльності и механизмы ее формирования / Е. Ф. Соботович. – К. : ІЗМН, 1997. – 44 с.
58. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навчально-методичний посібник / за редакцією Н. В. Гавриш – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 496 с. 5.
59. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів / В.В. Тарасун. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.
60. Тарасун В. В. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи / в. В. Тарасун. // Дефектологія. – 2007. – №4. – С. 3–11.
61. Федоренко Л. П. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку: Посібник для учнів дошкільних педучилищ / Л. П. Федоренко. – М., Просвітництво, 1977 р. – 239 с.
62. Филичева Т. Б. Основы логопедии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)» / Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. – М.: Просвещение, 1989.
63. Хабарова С.П., Вахобжонова З.Б. Особенности коммуникативных умений дошкольников с тяжелыми нарушениями речи: теоретический аспект
Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. IV. – Кам'янецьПодільський: ПП Медобори – 2006, 2014. – с.404
64. Хоменко С.О. Етіологія мовленнєвих порушень у дітей раннього віку / С.О. Хоменко // Науковий часопис. Корекційна педагогіка. Режим доступу до

ресурсу: <http://irbis->

[nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_019_2014_26_53.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_019_2014_26_53.pdf)

65. Хрестоматія з логопедії / за редакцією Шеремет М.К. – К.: КНТ, 2006.
66. Шавло В.І. Корекційно-логопедична робота з дітьми раннього віку/В.І.Шавло// Таврійський вісник освіти. – 2012. – № 4. – С. 150 – 158.
67. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник / М. К. Шеремет. – К.: ВД «Слово», 2014. – 675с.
68. <https://studfile.net/preview/5118143/page:3/>
69. <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11115/>
70. <https://studfile.net/preview/5643215/page:5>